

Людмила Шугасва (Рівне)

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ КАТОЛИЦЬКІЙ ДУМЦІ

Зростання масштабів і темпів глобалізації планети практично у всіх сферах розвитку світових суспільств цілком природно викликає обговорення і вивчення цього процесу, його характеру, тенденцій і майбутнього Землі. У процесах світової глобалізації, на думку багатьох науковців, політиків, теологів, журналістів, є не лише суцільні позитивні зрушення, а й достатня кількість негативу. Зокрема, коли за зовнішніми благами намірами розширення контактів між людьми і державами, підвищення добробуту, рівня індивідуальної і колективної безпеки приховується доктрина, яка передбачає у кінцевому результаті повне знищення різниці індивідуальностей, прагнення будь-кого і кожного до єдиного для всіх набору матеріальних і духовних цінностей, а, можливо, й придушення іншодумства під гаслом боротьби за ідеали демократії і свободи особистості.

На думку більшості католицьких дослідників, історичні корені глобалізації сягають епохи іспанської колонізації Америки у XVI ст. Саме в той час пробивались перші паростки такої господарчої діяльності, якої неодмінно повинні були дотримуватися всі її учасники. До деякої міри це були елементи міжнародно-правового підходу до нових для того часу явищ суспільного життя.

Сучасний етап глобалізації відзначається масовим залученням країн і континентів до спільного всесвітнього (глобального) економічного, соціального, політичного і культурного простору. Особливо активізувалася глобалізація в останні десятиліття XX ст. Вона впливає на всі аспекти соціальної і культурної сфер, змінює усталені уявлення і цінності, руйнує звичний спосіб життя, залучає представників різних культур до постійного діалогу, одночасно вибудовуючи межі між ними.

Згідно з традицією, прийнято вважати, що основні положення соціальної доктрини католицизму і нові висновки у цій сфері є в енцикліках Римських першосвящеників. Оскільки сучасний етап глобалізації багато в чому співпав насамперед із понтифікатом па-

пи Івана Павла II (1978-2005), всі висловлювання з цього приводу — від простих коментарів до глибоких досліджень — є відповідним пунктом багатьох досліджень науковців і богословів.

Безперечно, що католицькі філософи і теологи теж не стоять осторонь цього процесу і вносять свій вклад в аналіз і осмислення того, що відбувається у світі, який глобалізується. Загальна характеристика феномену глобалізації, головні етапи становлення, виявлення його закономірностей, прогностика майбутнього розвитку, завдання, які постають перед національними державами у ході глобалізації, активно обговорюються католицькими суспільствознавцями.

У період понтифікату Івана Павла II відбулися найвизначніші події сучасності — розпад комуністичної системи і зникнення атеїстичної держави СРСР. Папа особисто сприяв релігійному відродженню в Польщі та країнах Східної Європи. У своїх енцикліках він закликав наслідувати істину як єдину умову збереження свободи. Знаковим є те, що у першій його енцикліці “Redemptor hominis” — “Відкупитель людини” (1979) йшлося про те, що Ісус-Бог, який утілювався в конкретній людині і став історичною особистістю — це еталон людини, а церква — головний опікун людини. Вона не має іншої зброї, “крім зброї духа, слова і любові”, тому її внеском у подолання глобальних проблем людства буде досягнення пріоритету етики над технікою, духу над матерією.

Саме за часів понтифікату Івана Павла II найбільш пильна увага приділялась соціальним питанням, які яскраво виявляються у процесі глобалізації. Так, у посланні, присвяченому Католицькій церкві Латинської Америки (січень 1999), понтифік звернув увагу не лише на позитивні сторони глобалізації, які дозволяють розвивати економічне і культурне співробітництво, а й на негативні. Він зацентрував увагу на її зримі недоліки: абсолютизацію економіки, зростання безробіття, свавільне поводження з природою, збільшення прірви між заможними і бідними народами.

Однією із особливостей сучасної стадії глобалізації перш за все є те, що вона намагається охопити і перетворити світ більш глибоко, ніж раніше.

Відомий католицький теолог Йозеф Іюблін вбачає в глобалізації незворотнє явище, яке відкриває нові перспективи матеріального розвитку і духовного прогресу, створюючи передчуття часу, коли

люди більше не будуть страждати від нужденності¹. Разом із тим деякі католицькі дослідники розвивають критичну частину визначення глобалізації. Наприклад, монах Ф. Хенсбах говорить про те, що сам термін “глобалізація” є невиразним, що швидше за все це всього лише ідеологічна конструкція або стратегічний інструмент, який створений для того, щоб вирішити у своїх інтересах конфлікти розподілу².

Варто зазначити, що папський Рим демонструє занепокоєність і трендами глобалізації, і майбутнім християнського світу. Йдеться про те, що поширення глобалізації повинно супроводжуватися більш зрілим усвідомленням нових завдань передусім організаціями громадянського суспільства. Особливу увагу слід приділяти місцевим особливостям і культурним відмінностям, які ризикують постраждати від глобалізаційних процесів. Неодноразово заявлялось про те, що суто технократична Європа не змогла б взагалі існувати. Християнство і у майбутньому повинно залишитися душею Європи. Однак, впевненість у тому, що розвиток глобалізаційних процесів здатний відчувати істотний вплив критичних зауважень католицької наукової і офіційної доктрини, досить слабка, тим більше, що в сучасній католицькій публіцистиці представлені і наступні погляди: “Мораль не залежить від церкви. Вона є досвідом і установкою людини. Не церква формує мораль, і не їй, в тій чи іншій мірі, називати щось правильним або неправильним. Церква повинна з’ясувати, що правильно, а що ні, і висловити з цього приводу свою думку. Однак, як і у будь-якій сфері життя, цінність її думки визначається її компетентністю, старанністю і чесністю”³.

Характеризуючи глобалізацію як природньовідповідний процес, католицькі автори приділяють особливу увагу його явному ліберальному (або неоліберальному) спрямуванню, яке призводить до загострення всіх властивих капіталізму протиріч. Негативні сторони цього процесу вони вбачають в тому, що він керується законами ринку, які надають перевагу сильнішим.

¹ Современное католическое богословие. Хрестоматия / Под ред. М. Хейза, Л. Джирона. – М., 2007. – С.164.

² Там само – С.187.

³ Там само – С.348.

Разом із тим, деякі католицькі науковці і засоби масової інформації готові визнати користь лібералізму у формуванні активної особистості, у постановці багатьох питань суспільного життя. Вони вважають вже саму поширеність ліберальних ідей доказом життєздатності лібералізму, який виступає у наш час під прапором неолібералізму. У цивілізованому світі прагнення неолібералізму до необмеженого прибутку стримується соціальним законодавством.

В цілому, прийнято вважати, що глобальна конкуренція, яка виникає у ході сучасного розвитку, не несе серйозної загрози можливим державам, але все ж створює для них все нові виклики. Головне протиріччя сучасного етапу глобалізації вбачається у зростаючому розриві між тими, кому вона переважно йде на користь, і тими, хто не в стані винести її перевантаження.

Католицькі суспільствознавці звертають увагу на те, що в діяльності і у вченні Івана Павла II апологетика пріоритету прав людини досягає апогею. Це виявляється у доведених до максимальної можливості ідентичності із світським гуманізмом політкоректності і дипломатії, які зближують Римо-Католицьку церкву з міжнародними правозахисними організаціями.

Разом з тим, католицькі науковці, а також журналісти звертали увагу на спрямованість Івана Павла II на антропологізм, точну констатацію поневолення сучасного індивідуального і суспільного духу матеріалістичним і, головне, споживацьким підходом, який призводить до дисбалансу душевних сил людини і до поширеного відчуття нещастя і страху перед майбутнім. Це свідчить про втілення у вченні Івана Павла II багатомірової по-справжньому гуманної християнської мудрості і щирої турботи про існуючий стан справ. Загроза повернення тоталітаризму і автократії, зростання у суспільстві споживацьких відносин і виникнення нових форм релігійного й ідеологічного фундаменталізму названі понтифіком в енцикліці 1991 р, “*Centesimus annus*”, присвяченій сторіччю “*Regnum novarum*” і головним загрозам сучасності. Наступний розвиток подій у світі показав правоту цього вердикту⁴.

У різноманітних католицьких виданнях, дискусіях, конференціях підкреслюється, що основною метою соціального вчення церкви у контексті глобалізації є тлумачення дійсності в дусі вчення

⁴ Компедіум соціального учения церкви. – М., 2001. – С.243.

Євангеліє про людину та її земне і трансцендентне покликання, що має бути орієнтиром християнської поведінки. Визнаючи право приватної власності як дієве і необхідне, понтифік, а слідом за ним католицькі представники суспільної думки, нагадують, що воно не враховує цінності принципу християнського вчення, згідно з яким блага цього світу первісно призначені для всіх. Ідея християнської солідарності як вищої моделі єдності, долаючої “структури гріха”, стає однією із головних ідей соціального вчення церкви.

Суспільна думка католицизму звертає увагу на те, що зростання безробіття, яке викликано глобалізаційними процесами, має стати об’єктом пильної уваги не лише Католицької церкви, але й держави. Цим пояснюється звернення католицької суспільної думки до проблем громадянського суспільства, закономірностей його формування і діяльності. Дехто з католицьких суспільствознавців вважає, що ринковій економіці XXI ст. для реалізації свободи і соціальної справедливості необхідне громадянське суспільство. По мірі його розвитку і зміцнення будуть активізуватися свобода і відповідальність громадян. Вони наголошують на тому, що необхідні загальні зусилля для оновлення соціальної культури.

Власне ці положення є сучасним осмисленням інтерпретації одного із фундаментальних принципів католицького соціального вчення – субсидіарність. Відтак йдеться про суспільну діяльність, яка здатна підтримувати ініціативу члена суспільства, при цьому без жодних обмежень і змін. Кожна суспільна ланка, навіть маленька, наприклад, сім’я, має свої завдання, володіє компетенцією і засобами для їх вирішення. Саме у межах своєї компетенції вона не потребує жодного дозволу.

Субсидіарність не звільняє державу від обов’язку турбуватися про громадян, але оберігає від постійного втручання у їх справи, стоїть на захисті невеликих об’єднань від можливого перевищення влади державних органів. Цей принцип зміцнює життєздатність суспільства в цілому. Деякі представники католицької суспільної думки вбачають у розвитку субсидіарність єдино можливий шлях зміцнення громадянського суспільства.

Відомий католицький дослідник Патрік де Лоб’є звертає увагу на те, що у своїх промовах під час пастирських поїздок (США, Ірландія, Мексика, Україна та ін.) Павло Іван II наголошував на перевазі духовних цінностей над матеріальними і закликав людей

встановити ієрархію в їх проектах. Духовні блага можна розділити, і вони від цього не зменшаться, а навіть зростуть під час передачі іншим, в той час, як матеріальні блага, підкоряючись законам економіки, легко народжують конкуренцію. Війна і соціальна несправедливість знищують права людини⁵.

Варто зазначити, що Патрік де Лоб'є звертає увагу на місце інкультурації у промовах і посланнях понтифіка. Зокрема, він зауважує, що під час першої поїздки до Африки ключовим словом практично всіх виступів Івана Павла II став термін “інкультурація”, тобто йшлося в першу чергу про адаптацію Євангеліє в Африці, африканізацію церкви, чії місіонери прибули не з метою колонізації, а для служіння народу⁶. Католицька суспільна думка наголошує на позитивній ролі інкультурації як суспільного явища у процесах глобалізації.

Надзвичайно гострою, на думку католицьких дослідників, є проблема міжетнічних відносин в контексті глобалізації. Річ у тім, що для переважної більшості населення Земної кулі, в тому числі й України, не зваблених теологічними тонкощами, питання віри набуває переважно національного забарвлення. Усвідомлення приналежності до тієї чи іншої конфесії допомагає їм віднайти національну ідентичність. Саме тому з'ясування міжрелігійних відносин відбувається не в формі богословських диспутів. Неконтрольовані емоції, які торкаються глибинних чуттєвих підвалин особистості, навряд чи будуть загнудані у найближчій перспективі. Інша справа, що сильна правова держава здатна тримати їх під контролем, застерігаючи від ексцесів на цьому ґрунті. Але глибина питання не зводиться до беззастережного забезпечення конституційних гарантій прав і свобод громадян будь-якої національності. Католицька наука акцентує увагу на тому, що незважаючи на те, що в багатьох розвинених країнах, де диктатура закону давно стала реальністю, виникають нові міжрелігійні й міжнаціональні проблеми. Йдеться про стурбованість з приводу демографічних зсувів, цивілізаційної несумісності мусульманського і християнського світів, серйозно розмірковують про початок релігійних війн.

Католицькі суспільствознавці заявляють, що саме метафізичний страх перед близькими цивілізаційними зсувами штовхає багатьох

⁵ Современное католическое богословие. Хрестоматия. – С.326.

⁶ Там само – С.328.

до пошуку простих, швидких і остаточних рішень. Але, як засвідчує новітня історія, такі рішення майже завжди ведуть за собою насильство, терор і непомірні жертви. Висловлюється думка, що саме в такі епохи створюється благодатний ґрунт для спроб “підфарбувати” тоталітаризм і видати методи Гітлера і Сталіна за спасіння.

В цьому ключі важливими є роздуми католицьких дослідників про місце і роль толерантності у глобалізованому світі. Формування толерантності, вважають вони, належить не лише до релігійної сфери, а й до педагогічної і в першу чергу до сімейного виховання. Зрозуміло, що суспільство в цілому і церква та школа зокрема повинні робити все, що від них залежить, для роз’яснення принципів, які лежать в основі загальнолюдської солідарності.

В цілому ж переважна більшість католицьких суспільствознавців схвалюють думку Івана Павла II про те, що економічний прогрес стає головною метою цивілізаційного розвитку і вищою цінністю, заради якої приноситься в жертву все інше. Він душить людину, підкорює її багатоманітне життя своїм формальним вимогам, перетворює у гвинтик системи. У посланнях Івана Павла II і в працях католицьких науковців наголошується на необхідності поєднання економіки з духовно-релігійною, політичною і економічною свободою людини.

У низці праць мова йде про те, що прогрес глобалізації, який вплинув майже на всі соціальні й економічні проблеми, виявив, що вже не земля і не капітал є вирішальним фактором виробництва, а сама людина, її знання, вміння і здібності. Слідом за папою Іваном Павлом II католицькі науковці поставили людську особистість в центр соціального вчення, відзначаючи переваги демократичних суспільств, які надихають ідеали соціальної справедливості.

Католицьке вчення, яке розвивалося протягом двох тисячоліть, дає багатий матеріал для сучасної соціально-етичної думки. Фактично мова йде про побудову соціально відповідальної держави і розвиток громадянського суспільства.

Особливо важливими у цьому сенсі є напрацювання останніх десятиліть. Узагальнюючи накопичений за багато століть досвід, Католицька церква викладає в них своє бачення сучасних проблем в контексті глобалізаційних процесів, в центрі якого стоїть людська особистість, свобода і гідність.